

KS. ŁUKASZ PIOTR NOWAK MS* – KRAKÓW

PARAFIA PW. ŚW. JANA CHRZCICIELA W TRZCIANCE I JEJ KSIĘGI METRYKALNE DO 1945 ROKU

PARISH OF ST JOHN THE BAPTIST IN TRZCIANKA AND ITS RECORD BOOKS UP TO 1945

Abstract

The article broadens the current knowledge about the history of the parish of St John the Baptist in Trzcianka before 1945. It has been established that it certainly existed in the early 17th century and was possibly established as early as the 16th century. Until the second half of the 18th century, it operated as the Holy Trinity Parish, then its name was changed to the current one. Over more than three centuries, the churches and parish buildings fell victim to several fires and were rebuilt. The first two churches (before 1628 and 1717) were wooden, while the next two (1835 and 1917) were made of brick. The parish has also changed state and church administrative affiliations many times. The oldest preserved parish books date back to 1730 and are stored in the Archive of Koszalin-Kołobrzeg Diocese in Koszalin. By searching 17th- and 18th-century parish visitation records in the Archdiocesan Archives in Poznań, we were able to partially reconstruct information about unpreserved parish books that may have been burnt in the Trzcianka parsonage fire in 1730. The search in the state archives also made it possible to locate duplicates of the 19th-century record books of Trzcianka.

Keywords: record books; Catholic Church; Trzcianka; Greater Poland, Poznań Archdiocese

Translated by Marek Robak-Sobolewski

* Ks. Łukasz Piotr Nowak MS – mgr teologii, dyrektor Archiwum Prowincjalnego Misjonarzy Saletyńów w Krakowie

e-mail: lukas.nowak.ms@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-9193-1529>

Wstęp

Leżąca na północnym krańcu Wielkopolski Trzcianka na przestrzeni wieków kilkakrotnie zmieniała swoją kościelną przynależność administracyjną. Od powstania w XVI wieku wchodziła w skład diecezji, a następnie od 1821 roku archidiecezji poznańskiej. W 1920 roku została włączona do delegatury biskupiej z siedzibą w Tucznie, a w 1930 roku do Wolnej Prałatury Pilskiej, gdzie pozostała do końca II wojny światowej. Dnia 15 sierpnia 1945 roku kard. August Hlond utworzył na tzw. Ziemiach Zachodnich administrację apostolską z siedzibą w Gorzowie Wielkopolskim, do której włączono również Trzciankę. Administrację tę Paweł VI przekształcił w 1972 roku w 3 nowe diecezje, a Trzcianka przypadła diecezji gorzowskiej, do której należała przez 20 lat. W wyniku reorganizacji administracyjnej Kościoła w Polsce, przeprowadzonej przez Jana Pawła II w 1992 roku, Trzciankę przyłączono do diecezji koszalińsko-kołobrzeskiej, gdzie znajduje się obecnie¹. W archiwum tej diecezji przechowywane są również trzcieńskie metrykalia sprzed 1945 roku².

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie w zarysie historii parafii pw. św. Jana Chrzciciela w Trzciance od jej powstania do końca II wojny światowej oraz zebranie informacji o jej księgach metrykalnych do 1945 roku. Chodzi tutaj o tzw. 3 podstawowe rodzaje metrykaliów: chrzty/urodzenia, małżeństwa i zgonu, odnośnie do których zachowało się najwięcej informacji. Pominęte zostaną inne rodzaje metrykalnych rejestrów parafialnych, gdyż trudno jest ustalić, czy były kiedykolwiek prowadzone w Trzciance przed 1945 rokiem. W artykule uwzględnione zostaną zarówno oryginały trzcieńskich ksiąg metrykalnych, jak i ich duplikaty sporządzone do 1874 roku jako akta stanu cywilnego. Duplikaty te, choć nazywane księgami stanu cywilnego, stanowiły w rzeczywistości odpisy ksiąg parafialnych. Pominęte zostaną tutaj właściwe księgi stanu cywilnego z lat 1874-1945. Choć często zawierają one bardzo podobne informacje do tych zapisanych w księgach metrykalnych, to jednak stanowią zupełnie inny rodzaj źródeł. Wszystkie księgi stanu cywilnego dla obwodów Trzcianka-miasto i Trzcianka-wieś znajdują się obecnie (2020) bądź w Archiwum Państwowym w Poznaniu Oddział w Pile³, bądź w Urzędzie Stanu Cywilnego w Trzciance⁴.

¹ T. Ceynowa, *Trzcianka*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 19, red. E. Gigliewicz, Lublin 2013, kol. 1101-1102.

² Wykaz przechowywanych w Archiwum Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej trzcieńskich ksiąg metrykalnych wraz z ich opisem fizycznym i treścią opublikował ostatnio: T. Ceynowa, *Katolickie księgi metrykalne diecezji koszalińsko-kołobrzeskiej*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 113 (2020) s. 69-70.

³ Archiwum Państwowe w Poznaniu Oddział w Pile (dalej: APPiła), Urząd Stanu Cywilnego Trzcianka – obwód miejski, sygn. 576 (akta urodzeń 1874-1916, akta małżeństw 1874-1935, akta zgonów 1874-1934) oraz Urząd Stanu Cywilnego Trzcianka – obwód wiejski, sygn. 577 (akta urodzeń 1874-1916, akta małżeństw 1874-1934, akta zgonów 1874-1934). Wszystkie akta dla obu obwodów z lat 1874-1914 zostały zdigitalizowane, a ich kopie cyfrowe dostępne są w serwisie www.szukajwarchiwach.gov.pl (dostęp: 1.04.2020).

Zarys dziejów parafii pw. św. Jana Chrzciciela w Trzciance do 1945 roku

Parafia rzymskokatolicka w Trzciance była przed 1945 rokiem obok parafii ewangelickiej i gminy mojżeszowej jedną z trzech głównych gmin wyznaniowych w tej miejscowości⁵. Nie wiadomo, kiedy dokładnie powstała, jednak bez wątpienia była najstarszą oficjalnie działającą trzciańską wspólnotą religijną. Najstarszy zachowany dokument mówiący o istnieniu w Trzciance katolickiego kościoła pochodzi z roku 1620 i informuje o tym, że świątynia była w tym czasie pod opieką komendarza przydzielonego wsi przez plebana pilskiego i dziekana czarnkowskiego⁶. Najstarszy zaś zapis informujący o tym kościele, że jest on parafialny, pochodzi z 1624 roku⁷.

Wysoce prawdopodobne jest, że wieś Trzcianka posiadała już w XVI wieku⁸ niewielki, zapewne drewniany, kościół. Miał się on zawalić w 1601 roku lub nieco wcześniej. W wydanym w 1930 roku opracowaniu na temat miasta Trzcianki tamtejszy wikariusz ks. Joachim Aust rozpoczął opis dziejów parafii katolickiej od zacytowania nieznanego bliżej dokumentu z 1601 roku, w którym miano zapisać: „nasz stary, drewniany kościół już zapadł się”⁹. Jest to jak dotychczas jedyny ślad wskazujący na istnienie w Trzciance kościoła w XVI wieku.

W 1580 roku wieś Trzcianka miała własny dzwon, co poświadcza niemiecki badacz historii powiatu noteckiego prof. Carl Schulz¹⁰. Posiadanie dzwonu mogło się wiązać z wybudowaniem w Trzciance pierwszego kościoła już w XVI wieku. Ku takiej hipotezie skłaniają się niektórzy badacze¹¹. Sam dzwon nie jest jednak jeszcze dowodem na istnienie świątyni, bo w miejscowościach nieposiadających kościołów również znajdowały się zawieszone na specjalnym rusztowaniu dzwony,

⁴ Chodzi tutaj o akta urodzeń 1917-1945 (dla obwodów miejskiego i wiejskiego), akta małżeństw 1936-1945 (obwód miejski) i 1935-1945 (obwód wiejski) oraz akta zgonów 1935-1945 (dla obwodów miejskiego i wiejskiego).

⁵ M.L. Bamberger, *Die jüdische Gemeinde und ihre Einrichtungen*, w: *Schönlanke an der Ostbahn*, red. E. Froese, Berlin 1930, s. 26-27; W. Bartel, *Die evangelische Kirchengemeinde*, w: tamże, s. 20-23; P. Birecki, *Z dziejów XIX-wiecznych kościołów Trzcianki i jej najbliższej okolicy*, „Kronika Ziemi Trzciańskiej”, 7 (2017) s. 21-32.

⁶ Archiwum Archidiecezjalne w Poznaniu (dalej: AAP), sygn. AC 138 – Akta konsystorskie Gaspara Hapa, sufragana poznańskiego, kanclerza i audytora generalnego, Marcina Moręskiego, wikariusza generalnego i oficjała, Jakuba Wierzbięty Doruchowskiego, kanclerza i audytora generalnego poznańskiego 1619-1621 (dalej: AC 138), k. 397; J. Nowacki, *Archidiecezja poznańska w jej granicach historycznych i jej ustrój*, t. 2, Poznań 1964, s. 578-579.

⁷ AAP, sygn. AE XXV – Jan Trach Gniński. Akta działalności administratora diecezji absente episcopo i sade vacante 1619-1621, 1624 (dalej: AE XXV), k. 43v-44.

⁸ Według Marcina Hlebionka lokacja Trzcianki miała miejsce prawdopodobnie między 1558 a 1561 rokiem. Wieś nazywała się wówczas jeszcze Trzcianna Łąka. Zob. M. Hlebionek, *Roźdróżka – Trzcianna Łąka. Jeszcze o początkach Trzcianki*, w: tegoż, *Studia z dziejów Trzcianki i Ziemi Trzciańskiej*, Trzcianka 2005, s. 6-16.

⁹ J. Aust, *Die katholische Kirchengemeinde Schönlanke*, w: *Schönlanke*, s. 23.

¹⁰ C. Schulz, *Merktafeln zur Geschichte des Netzekreises und der Stadt Schönlanke*, Schönlanke-Kreuz 1930, s. 37.

¹¹ Według M. Hlebionka, *Pejzaż epigraficzny Trzcianki*, w: tegoż, *Studia z dziejów Trzcianki*, s. 40 i cytowane przez niego pozycje.

które były na alarm w razie pożaru, wzywały na wspólną modlitwę lub towarzyszyły zmarłym w ich ostatniej drodze na miejsce wiecznego spoczynku¹².

Jak już wspomniano, pierwsza znana wzmianka o istnieniu katolickiego kościoła w Trzciance pochodzi dopiero z roku 1620. Jak wynika z akt poznańskiego konsystorza, był on wówczas pod opieką komendarza ks. Jozuego Zibardusa (Zyberta), powołanego na ten urząd w tym samym roku¹³. Komendarzem nazywano administratora parafii lub innego beneficjum, mianowanego w zastępstwie za innego duchownego, pobierającego dochody z tego beneficjum. Jest więc możliwe, że w tym czasie istniała już trzcianecka parafia, a J. Zibardus był jej administratorem z ramienia innego plebana, czerpiącego dochody z trzcianeckich dóbr parafialnych.

Jozue Zibardus nie był dobrym zarządcą parafii i po ok. 3 latach musiał ją opuścić. Jego następcą w Trzciance został ks. Henryk Żywacz (Szywacz, Struort). Poznańskie akta biskupie informują, że w 1624 roku H. Żywacz wytoczył poprzednikowi proces przed sądem biskupim, oskarżając go o liczne zaniedbania w zarządzaniu dobrami parafialnymi. Po przesłuchaniu świadków sąd uznał J. Zibardusa częściowo winnym zadłużenia parafii i nieobsiania pól parafialnych pszenicą (przez co naraził na straty następcę) oraz nakazał mu wypłatę odszkodowania¹⁴. J. Zibardus był już w tym czasie wikariuszem w Marcinkowicach w powiecie waleckim¹⁵.

Najstarszy zachowany protokół spisany po wizytacji biskupiej parafii w Trzciance, datowany na 15 października 1628 roku, informuje o istnieniu w tej wsi „kościół parafialnego bez jakiegokolwiek świętego tytułu, niekonsekwentnego, fundacji panów z Czarnkowa”. Wizytator zaznaczył również, że „oryginalny akt erekcyjny tegoż kościoła nie istnieje”. Według wspomnianego dokumentu rektorem świątyni był od 4 lat ks. Michał Lyncki, z pochodzenia Prusak. Kościołowi temu prawem parafialnym podlegały wówczas wsie Łomnica i Nowa Wieś. Własność parafii stanowił 1 łan ziemi, sad i staw rybny. Chłopi z Trzcianki, Łomnicy i Nowej Wsi płacili proboszczowi daniny w postaci zboża, jaj, kielbas, a także gotówki¹⁶.

Dokument zawiera również informację o braku konsekracji kościoła. Być może w okresie nasilonej reformacji (przełom XVI i XVII wieku) należał on przez pewien czas do luteranów, jak uważał Ludwik Bąk, badacz dziejów reformacji i kontrreformacji na ziemiach nadnoteckich¹⁷. Takie przypuszczenie wydaje się

¹² Podobnie sytuacja wyglądała w pobliskiej Nowej Wsi, która miała dzwon już ok. 1700 roku. Spadł on z rusztowania ustawionego w ogrodzie jednego z gospodarzy i został przetopiony w 1738 roku, a następnie umieszczony w przycementarnej dzwonnicy. Pierwszy kościół w Nowej Wsi wybudowano zaś dopiero w 1798 roku. Por. F. Just, *Dreihundert Jahre Posener Schulzendorf. Geschichte des Dorfes Neudorf bei Schönlanke (Kr. Czarnikau)*, Bromberg 1918, s. 73.

¹³ AAP, sygn. AC 138, k. 397.

¹⁴ AAP, sygn. AE XXV, k. 43v-44.

¹⁵ Jego praca w Marcinkowicach również nie trwała długo, gdyż w 1628 roku otrzymał od wizytatora upomnienie za zaniedbywanie nabożeństwa wraz z zapowiedzią wymiany „na jakiegoś przykładowego kapłana”. Zob. L. Bąk, *Ziemia Walecka w dobie reformacji i kontrreformacji w XVI-XVIII w.*, Piła 1999, s. 403.

¹⁶ AAP, sygn. AV 07, Wizytacja archidiaconatu poznańskiego przez Świętosława Strzałkowskiego 1628-1629 (dalej: AV 07), k. 12v-13.

¹⁷ Bąk, *Ziemia Walecka*, s. 404-405.

znajdować potwierdzenie również w zapisie zawartym w protokole powizytacyjnym z 1628 roku, podającym, że w kościele nie przechowywano Najświętszego Sakramentu. Innym potwierdzeniem tej teorii może być rozporządzenie wydane przez wizytatora (obawiającego się najwidoczniej wpływów protestanckich), aby nie tylko umieścić w kościele Najświętszy Sakrament, ale także zanosić go chorym, jeśli zajdzie taka potrzeba, i wystawiać co 2 tygodnie do publicznej adoracji, co było zabiegiem o charakterze na wskroś kontrreformacyjnym¹⁸. Bez względu na to, czy kościół trzcieński był w rękach protestanckich, czy też nie, wiele dowodów wskazuje na to, że większą część mieszkańców wsi stanowili właśnie protestanci, nazywani w dokumentach diecezjalnych heretykami. Wskazówki takie znajdziemy w orzeczeniu sądowym z 1624 roku (heretycy mieli rozgrabić i zniszczyć ruchomy majątek i barchie parafialne), w protokole wizytacyjnym z 1628 roku (sługą kościelnym przy kościele parafialnym jest heretyk), jak również w protokole wizytacyjnym z 1641 roku (wizytator mówi wprost, że prawie wszyscy mieszkańcy Trzcianki są heretykami – „ab haereticis qui ibidem fere sunt omnes”)¹⁹.

W lutym 1638 roku na urząd trzcieńskiego proboszcza został wprowadzony, zaprezentowany przez Katarzynę Czarnkowską, Polak znający język niemiecki – ks. Jerzy Rzepiński²⁰. W czasie jego posługi, 16 października 1640 roku, doszło do konsekracji kościołów w Trzciencie i Białej²¹. Dokument powizytacyjny z 1641 roku podaje, że kościół parafialny nosi wezwanie Trójcy Świętej, a przy parafii działa szkoła. Do majątku parafialnego należały pola uprawne podzielone na 3 części, które przynosiły rocznie 12 zł dochodu. Zyski z upraw lub dzierżawy przeznaczano głównie na zakup wina i świec. Do proboszcza należał 1 łan roli, 2 łąki w Białej oraz sady. Oprócz zwykłych danin w życie i polskich złotych mieszkańcy Trzcianki oddawali na Wielkanoc kurze jaja, na Boże Narodzenie kiełbasy, a przy żniwach snopy siana, żyto i owies²².

Siedemnastowieczny kościół parafialny w Trzciencie zawalił się bądź zgorzał na początku XVIII wieku. Być może stało się to w czasie pożogi wsi w 1717 roku, kiedy spaliło się 65 domów wraz z budynkami gospodarczymi, dwór i browar²³. Jeśli kościół rzeczywiście spłonął, to jeszcze w tym samym roku przystąpiono do

¹⁸ AAP, sygn. AV 07, k. 13.

¹⁹ AAP, sygn. AE XXV, k. 58v-59; AAP, sygn. AV 07, k. 13, AV 10, Wizytacja archidiaconatu pszczyńskiego przez Jana Braneckiego administratora diecezji i jego delegata Andrzeja Swinarskiego oraz dekanatów obornickiego i czarnkowskiego przez Feliksa Mietlickiego, kanonika katedralnego 1640-1641 (dalej: AV 10), k. 351v.

²⁰ AAP, sygn. AC 146, Akta wikariusza generalnego i oficjała poznańskiego, dotyczące administratora, diecezji sede vacante Jana z Zalesia Baykowskiego, sufragana poznańskiego 1635-1639 (dalej: AC 146), k. 306.

²¹ AAP, sygn. AV 14, Wizytacja dekanatu czarnkowskiego przez Wojciecha Dobrzelewskiego, archidiacona poznańskiego 1663 (dalej: AV 14), k. 32v.

²² AAP, sygn. AV 10, k. 349v-350v.

²³ Ł. Nowak, *Trzcieńskie konflagracje, czyli o pożarach folwarku, wsi i miasta Trzcianka (Trzcionka/Schönlanck) w XVIII w.*, „Kronika Ziemi Trzcieńskiej”, 9 (2019) s. 47. Opis szkód wyrządzonych w miejscowości przez pożar z 18 lipca 1717 roku opublikował na stronie Wirtualnego Muzeum Trzcianki M. Hlebionek: <https://wirtualnemuzeumtrzcianki.trz.pl/content/opis-szkod-wyrzadzonych-w-miejscowosci-przez-pozar-w-1717r> (dostęp: 1.03.2020).

jego odbudowy, bo protokół powizytacyjny parafii po wizytacji przeprowadzonej przez Józefa Kierskiego 1 kwietnia 1738 roku mówi o nowej świątyni z 1717 roku, dotychczas niepoświęconej, której fundatorami mieli być „dziedzice wsi”²⁴.

Dokładniejszy opis kościoła parafialnego został zawarty w aktach powizytacyjnych bp. Krzysztofa Antoniego Szembeka z 1718 roku:

Kościół nowy, pod wezwaniem Najświętszej Trójcy (...). Wewnątrz: posadzka, strop z desek, ławki, chór – wszystko nowe. Brak organów. Ołtarz jeden nowy, świeżo pozłożony. Zarówno strop jak i ściany przy nim są malowane na kolorowo. Brak fundacji. Ołtarz posiada konsekrowany portatyl z relikwiami dopuszczonymi przez urząd [kościelny], jak wynika z napisu znajdującego się z przeciwnej strony, gdzie umieszczono relikwie świętych. Nadto dwa nowe ołtarze posiadają mensy; na jednej z nich umieszczono stary ołtarz mający rzeźbę Zwiastowania NMP. Brak kaplic. Cyborium całe nowe, pozłacane, dobrze zaopatrzone w zamki i zamknięte²⁵.

W roku 1713 proboszczem w Trzciance został ks. Andrzej Stanisław Cybort. Jego zasługą dla parafii było nie tylko wybudowanie w 1717 roku nowej świątyni. Prowadził on również skrupulatnie księgi kościelne. Najstarsza z zachowanych ksiąg metrykalnych parafii katolickiej w Trzciance (1730-1753) została założona i spisana w sporej części przez niego. Ksiądz A.S. Cybort zmarł w 1738 roku w Trzciance i został jako pierwszy proboszcz pochowany w kościele, który wybudował. Jego następcą był ks. Jakub Ladwig. Także on zmarł w Trzciance i został pochowany w tamtejszym kościele w 1751 roku. Są to najstarsze informacje o grzebaniu w Trzciance proboszczów²⁶.

W 1731 roku wieś otrzymała prawa miejskie²⁷, co jednak początkowo nie miało większego wpływu na życie parafii. Kształtowanie się struktur miejskich musiało trwać przez następne kilka lub kilkanaście lat, gdyż w latach 30. XVIII wieku w najstarszej księdze metrykalnej Trzcianka nadal zawsze nazywana jest wsią. Dopiero od połowy XVIII wieku w miejskiej już parafii zaczęli pojawiać się wikariusze²⁸.

²⁴ AAP, sygn. AV 26, Wizytacja dekanatu czarnkowskiego i waleckiego przez biskupa sufragana Józefa Tadeusza Kierskiego, kustosa wikariusza generalnego i oficjała poznańskiego 1738 (dalej: AV 26), k. 143; J. Łukaszewicz, *Krótki opis historyczny kościołów parochialnych, kościółków, kaplic, klasztorów, szkółek parochialnych, szpitali i innych zakładów dobroczynnych w dawnej diecezji poznańskiej*, t. 1, Poznań 1858, s. 196.

²⁵ AAP, sygn. AV 19, Wizytacja wielkopolskiej części diecezji przez biskupa Krzysztofa Antoniego Szembeka 1718-1719 (dalej: AV 19), k. 26.

²⁶ Archiwum Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej w Koszalinie (dalej: ADKK), sygn. 43, Akta parafii rzymskokatolickiej w Trzciance. Księga chrztów, małżeństw i zgonów 1730-1753 (dalej: 43), s. 420, 424.

²⁷ Akt nadania Trzciance praw miejskich podpisał 3 marca 1731 roku król August II Mocny. Obok miasta nadal istniała jednak wieś Trzcianka oraz folwark, które funkcjonowały jako odrębne organizmy. M. Hlebionek, *Przywilej lokacyjny miasta Trzcianki*, Trzcianka 2006, s. 4; Schulz, *Merktafel zur Geschichte*, s. 38-39.

²⁸ Najstarsza wzmianka o obecności w Trzciance wikariusza pochodzi z 16 lutego 1749 roku. Jest to zapis w aktach ślubu, w którym ks. Mathias Schröder określony został jako *vicarius trzcianensis*. Poza tym ks. M. Schröder nie pojawia się w aktach do 1751 roku, kiedy jako jeden z kilku

W 1754 roku proboszczem w Trzciencie została wybitna postać – kanonik warszawski i sekretarz poznańskiego bp. Teodora Kazimierza Czartoryskiego – ks. Jan Ginter. Po kilku latach jego posługi, w dzień św. Jana, 24 czerwca 1754 roku, w Trzciencie doszło do wielkiego pożaru miasta, w którym oprócz domów mieszczan spłonęły wszystkie budynki parafialne. Nie spłonął natomiast kościół, co mieszkańcy miasta uznali za ewidentny cud. Od tej pory każdego roku dzień 24 czerwca obchodzony jest jako święto miejskie. Niedługo po pożarze musiało też dojść do zmiany wezwania parafii z Trójcy Świętej na św. Jana Chrzciciela²⁹. Ksiądz J. Ginter nie tylko w krótkim czasie doprowadził do odbudowy budynków parafialnych, ale korzystając z przychylności katolickiego właściciela dóbr trzcianieckich hr. Antoniego Lasockiego, wystarał się w 1765 roku o specjalny dokument, w którym hrabia potwierdzał dawne powinności względem kościoła oraz nadawał parafii w Trzciencie nowe przywileje³⁰.

Gdy w wyniku I rozbioru Polski ziemie leżące na północ od Noteci zostały włączone do Prus, biskup poznański Andrzej Młodziejowski utworzył dla nich w 1773 roku okręgowy oficjałat, którego siedziba mieściła się początkowo w Trzciencie, a po II rozbiorze Polski w Wałczu. Oficjałem został trzcianiecki proboszcz ks. J. Ginter³¹. W tym czasie doszło do utworzenia w Trzciencie parafii ewangelickiej (1 lutego 1773 roku)³². Ewangelicy stanowili wówczas ok. 2/3 wszystkich mieszkańców miasta. Według statystyki z 1771 roku na terenie parafii Trzcianka mieszkało 1133 katolików i 2015 dysydentów, nie licząc Żydów³³.

Pod koniec XVIII wieku drewniany kościół katolicki wymagał poważniejszego remontu. Protokół rewizyjny dóbr trzcianieckich z 1793 roku podawał, że groził on już wówczas zawaleniem, mimo to planowano jeszcze zmianę pokrycia dachowego³⁴. W takim stanie budowla przetrwała kolejne 30 lat. W 1823 roku zamknięto

księżcy przybywających na zastępstwo do Trzcianki po śmierci ks. Jana Jahta udzielił w tamtejszym kościele kilku chrztów, nie będąc jednak określany wikariuszem. Być może czynił to jako jeden z kanoników czarnkowskich, po tym jak w 1749 roku bez powodzenia próbowano go zainstalować w Trzciencie. Pierwszym wikariuszem, który z całą pewnością pozostał w tamtejszej parafii przez kilka lat, był ks. Adam Jaht, pracujący w Trzciencie od marca 1753 roku. Proboszczem w tym czasie był ks. J. Jaht (1751-1754). ADKK, sygn. 43, s. 281n.

²⁹ *Trzcianka w przeszłości i obecnie. Rękopisy z 1912 r.*, opr. i tłum. Ł. Nowak, Trzcianka 2019, s. 171; Nowak, *Trzcianieckie konflagracje*, s. 43-44.

³⁰ M. Hlebionek, *Źródła do dziejów parafii w Trzciencie*, Trzcianka 1996, s. 18-22.

³¹ B. Kumor, *Ustrój i organizacja Kościoła polskiego w okresie niewoli narodowej (1772-1918)*, Kraków 1980, s. 178. Następcami ks. J. Gintera na urzędzie proboszcza byli: ks. Ignatius Stielke (1778-1790), ks. Jakub Szwanki (1790-1791), ks. Piotr Westfal (1791-1807), ks. Jan Dalski (1807-1828), ks. Martin Moerke (1828-1832), ks. Marcin Tuszyński (1832-1838), ks. Jakob Kranz (1838-1861), ks. Robert Samberger (1861-1865), ks. Gustav Lüdke (1865-1890), ks. Adalbert Lenz (1890-1907), ks. Stanisław Paradowski (1907-1910), ks. Aloysious Bucks (1910-1922), ks. Bernhard Timm (1922-1945). Zob. M. Hlebionek, *Z dziejów parafii w Trzciencie*, Trzcianka 1995, s. 40.

³² Schulz, *Merktafeln zur Geschichte*, s. 42.

³³ M. Kędelski, *Ludność północno-zachodniej Wielkopolski w XVIII w.*, „Studia i Materiały do Dziejów Wielkopolski i Pomorza”, 36 (1991) s. 34.

³⁴ *Protokoły rewizyjne dóbr trzcianieckich z 1793 r.*, opr. i tłum. Ł. Nowak, Trzcianka 2018, s. 157.

cmentarze przy kościołach katolickim i ewangelickim i przeniesiono je na miejsce położone wówczas poza miastem³⁵. Następnie przystąpiono do oczyszczania terenu przykościelnego i rozbiórki starych budynków parafialnych. W ten sposób przygotowano miejsce pod budowę nowego, murowanego kościoła parafialnego, który uroczystie konsekrowano 20 sierpnia 1835 roku. W nowo wybudowanej świątyni umieszczono barokowe ołtarze, które przeniesiono ze zlikwidowanego klasztoru w Gołańczy³⁶.

Na początku XVIII wieku w Trzciance odnotowano spadek liczby ludności, a co za tym idzie, wyraźnie zmniejszyła się liczba katolików. W 1818 roku stanowili oni nieco powyżej 1/5 wszystkich mieszkańców. Na 2789 wszystkich zamieszkujących Trzciankę 1579 osób było luteranami, 609 katolikami, a 600 Żydami³⁷. Liczba mieszkańców miasta zaczęła wzrastać wraz z rozwojem przemysłu od połowy XIX wieku. W 1871 roku w Trzciance mieszkali już 3954 osoby, w tym 2542 ewangelików, 841 katolików i 571 Żydów³⁸.

W 1890 roku liczba trzcianieckich katolików wynosiła ok. 1000. W tym czasie w mieście zaczęto otwierać wielkie fabryki, które przyciągały coraz większą rzeszę robotników. W ten sposób liczba katolików wzrosła na początku XX wieku do prawie 3000, czyli prawie pięciokrotnie w stosunku do czasu, kiedy budowano kościół parafialny. Wobec tego konieczne było wzniesienie nowej świątyni. Prace budowlane rozpoczęto wiosną 1914 roku i mimo trwającej wojny udało się je doprowadzić do końca. Poświęcenie nowego kościoła, wzniesionego w stylu neobarokowym, odbyło się 2 grudnia 1917 roku³⁹.

W 1922 roku z parafii odszedł budowniczy trzcianieckiego kościoła ks. Aloysius Bucks, a zastąpił go ostatni niemiecki proboszcz ks. Bernhard Timm. W latach 1925-1940 parafia liczyła ok. 3200 wiernych, co sprawiało, że praca duszpasterska w niej przerastała możliwości jednego księdza. Dlatego od 1925 roku do końca wojny zatrudniano dodatkowo jednego wikariusza⁴⁰.

Zasięg terytorialny parafii katolickiej w Trzciance zmienił się na przestrzeni wieków tylko nieznacznie. Protokół powizytacyjny z 1641 roku podaje, że już wówczas przynależały do niej oprócz samej Trzcianki: Łąka Pańska (późniejszy Sarcz), Łomnica, Nowa Wieś i Straduń⁴¹. Na przestrzeni lat zakładano na terenie

³⁵ APPiła, sygn. 15/715, Anlegung von Begräbnisplätzen und Kommunalfriedhof 1931-1944 [niepaginowana].

³⁶ Hlebionek, *Z dziejów parafii*, s. 10.

³⁷ J. Demian, *Handbuch der neuen Geographie des Preußischen Staats*, Berlin 1818, s. 368.

³⁸ D. Chojecki, *Obraz statystyczno-administracyjny Trzcianki w 1873 roku, część I*, „Kronika Ziemi Trzcianieckiej”, 4 (2014) s. 46.

³⁹ *Kronika parafii pw. św. Jana Chrzciciela w Trzciance 1914-1918 spisana przez ówczesnego proboszcza – ks. Aloysiusa Bucksa*, opr. i tłum. Ł. Nowak, Trzcianka 2015, s. 22-36.

⁴⁰ *Apostolische Administratur Schneidemühl 1927* [Schematismus], Schneidemühl 1927, s. 14; *Freie Prälatur Schneidemühl 1932* [Schematismus], Schneidemühl 1932, s. 34; *Freie Prälatur Schneidemühl 1936* [Schematismus], Schneidemühl 1936, s. 37; *Freie Prälatur Schneidemühl 1940* [Schematismus], Schneidemühl 1940, s. 40-41; P. Hammling, *Zur Geschichte der katholischen Kirche im Netzekreise*, w: *Die Apostolische Administratur Schneidemühl*, red. F. Westpfahl, Schneidemühl 1928, s. 92.

⁴¹ AAP, sygn. AV 10, k. 351.

parafii nowe osady, które automatycznie wchodziły w jej skład: Rudka (jako folwark Hutka, XVII wiek), Rychlik (jako osada Carolina włączona do parafii w 1855 roku) i Smolarnia (początek XVIII wieku). Do 1920 roku do parafii katolickiej przynależały już zatem oprócz samego miasta Trzcianka następujące miejscowości: Łomnica, Nowa Wieś, Przyłęki, Rudka, Rychlik, Sarcz, Smolarnia i Straduń. W 1920 roku do parafii przyłączono kolejne miejscowości: Biernatowo (stacja kolejowa), Górnica, Hedwigshof (osada obecnie nieistniejąca) i Siedlisko. Taki stan utrzymał się do końca II wojny światowej⁴².

W 1945 roku Trzcianka po 173 latach ponownie znalazła się w granicach Polski, a opiekę nad parafią powierzono Zgromadzeniu Księży Misjonarzy Saletynów, którzy pracują tam do dziś.

Księgi metrykalne

Oryginały niezachowane

Najstarsza wzmianka o prowadzeniu w Trzciancie ksiąg metrykalnych zawarta jest w protokole powizytacyjnym archidiecezji poznańskiej z 13 marca 1641 roku, gdzie zostały one wymienione w inwentarzu parafialnym pośród innych ksiąg. Chodziło tutaj o metryki chrztów i małżeństw („libri metrices baptisatorum et copulatorum”)⁴³. Zapewne metrykalia te nie przetrwały do następnej wizytacji lub zaprzestano ich prowadzenia, gdyż w kolejnym protokole powizytacyjnym z 18 lipca 1663 roku zalecono proboszczowi prowadzenie ksiąg chrztów i małżeństw⁴⁴. Przeprowadzający następną wizytację parafii w Trzciancie archidiakon Mikołaj Zalasowski zanotował w protokole z 2 października 1695 roku, że księgi metrykalne prowadzone są od 1680 roku. Ponownie chodziło tutaj o księgi chrztów i małżeństw, nie było natomiast księgi zgonów („libri metrices, baptisatorum simul et matrimonia liber copulatorum ab anno 1680 ad annum praesentem sunt conscripti et mortuorum desunt”)⁴⁵. Między 1695 a 1718 rokiem musiano rozpocząć prowadzenie również księgi zgonów, gdyż w dokumentach z wizytacji parafialnej przeprowadzonej w 1718 roku przez bp. K.A. Szembeka zanotowano przy opisie parafii w Trzciancie, że prowadzone są w niej księgi parafialne ochrzczonych, małżeństw i zgonów spisywane zgodnie z podanym wzorem („libri metrices baptisatorum, copulatorum et mortuorum secundum formam descriptorum dantur”)⁴⁶. Wizytacja z 1727 roku wspomina tylko o jednej księdze w formacie *in quarto*, prowadzonej dla 3 rodzajów akt⁴⁷. O jednej księdze mówi również wizytacja z 1738 roku⁴⁸. Z całą pewnością nie chodzi tu jednak o ten sam rękopis. Wpis

⁴² W. Volkmann, *Die Kirchenbücher der katholischen Pfarreien in der früheren Provinz Grenzmark Posen-Westpreußen*, Schneidemühl 1939, s. 105.

⁴³ AAP, sygn. AV 10, k. 351.

⁴⁴ AAP, sygn. AV 14, k. 34.

⁴⁵ AAP, sygn. AV 18, Wizytacja archidiakonu przez Mikołaja Zalasowskiego 1695-1696 (dalej: AV 18), k. 364v.

⁴⁶ AAP, sygn. AV 19, k. 29v.

⁴⁷ AAP, sygn. AV 20, Wizytacja archidiakonu poznańskiego przez Franciszka Libowicza 1726-1728 (dalej: AV 20), k. 319v.

⁴⁸ AAP, sygn. AV 26, k. 143v.

w najstarszej zachowanej księdze rozpoczynają się od marca 1730 roku. Można zatem przypuszczać, że księga wymieniona w 1727 roku prowadzona była do lutego 1730 roku. Trudno powiedzieć, czy w czasie wizytacji w 1738 roku starsze metryki już nie istniały, czy wizytator skupił się może jedynie na księdze, do której się wpisał. Wskazówką może być zapis z protokołu powizytacyjnego z 1738 roku, który podaje, że „rezydencja [proboszcza] spłonęła osiem lat temu”⁴⁹. Być może wraz z plebanią w 1730 roku spaliły się również starsze księgi parafialne.

Żadna spośród ksiąg prowadzonych przed 1730 rokiem nie zachowała się do dzisiaj. Już w 1851 roku badacz dziejów archidiecezji poznańskiej Józef Łukaszewicz napisał o trzcianeckim kościele: „Dzisiejsze księgi jego zaczynają się od roku 1730, dawniejsze zapewne spłonęły w częstych pożarach tego miejsca”⁵⁰.

Tab. 1. Wykaz niezachowanych ksiąg metrykalnych parafii katolickiej w Trzciance

Rodzaj	Lata	Miejsce ostatniego przechowywania	Rok ostatniej znanej wzmianki
Chrzty Małżeństwa	1641	Archiwum parafialne	1641
Chrzty Małżeństwa	1680-1695	Archiwum parafialne	1695, może dotyczy jej też wzmianka z 1718
Chrzty Małżeństwa Zgony	1718 (zgony po 1695)	Archiwum parafialne	1718, zaginęła przed 1851 (zapewne spłonęła w 1730)
Chrzty Małżeństwa Zgony	1727-1730	Archiwum parafialne	1727, zaginęła przed 1851 (zapewne spłonęła w 1730)

Źródło: AAP, AV 10, k. 351; AV 18, k. 364v; AV 19, k. 29v, AV 20, k. 319v

Oryginały zachowane

Najstarsza zachowana księga metrykalna parafii katolickiej w Trzciance obejmuje lata 1730-1753. Jest to jedna księga w formacie *in quarto* dla 3 rodzajów akt metrykalnych: chrztów, małżeństw i zgonów. Wzmiankuje ją już wizytacja z 1738 roku, która została w niej również odnotowana⁵¹. Druga pod względem wieku zachowana trzcianecka księga metrykalna rozpoczynała się w 1754 roku i do 1797 roku wpisywano do niej wszystkie 3 rodzaje akt metrykalnych⁵². Następnie ze względu na

⁴⁹ Tamże, k. 145.

⁵⁰ Łukaszewicz, *Krótki opis historyczny*, s. 196.

⁵¹ AAP, sygn. AV 26, k. 143v; ADKK, sygn. 43, s. 70, 351, 419.

⁵² W księdze tej dokonywano nie tylko wpisów metrykalnych. Zawiera ona również szereg odpisów dokumentów z XVIII i XIX wieku, które są istotne dla badań nad dziejami parafii. Zob. M. Hlebionek, „*Documenta ecclesiae parochialis Trzciankensis*” w inwentarzu parafii z 1798 roku, w: *Pamiętnik I Ogólnopolskiego Zjazdu Studentów Archiwistyki*, red. W. Chorążyczewski, R. Degen, Toruń 1998, s. 75-81. Część spośród wspomnianych odpisów została opublikowana w 1996 roku. Zob. Hlebionek, *Źródła do dziejów parafii w Trzciance*.

Tab. 2. Wykaz zachowanych ksiąg metrykalnych parafii katolickiej w Trzciance

Rodzaj	Lata	Miejsce przechowywania
Chrzty Małżeństwa Zgony	1730-1753 1730-1753 1730-1753	ADKK, Akta parafii rzymskokatolickiej w Trzciance, sygn. 43
Chrzty Małżeństwa Zgony	1754-1829 1754-1797 1754-1797	ADKK, Akta parafii rzymskokatolickiej w Trzciance, sygn. 44
Chrzty Małżeństwa Zgony	1829-1830 1797-1830 1797-1830	ADKK, Akta parafii rzymskokatolickiej w Trzciance, sygn. 45
Chrzty	1831-1863	ADKK, Akta parafii rzymskokatolickiej w Trzciance, sygn. 46
Małżeństwa	1831-1885	ADKK, Akta parafii rzymskokatolickiej w Trzciance, sygn. 47
Zgony	1831-1872	ADKK, Akta parafii rzymskokatolickiej w Trzciance, sygn. 48
Chrzty	1863-1893	ADKK, Akta parafii rzymskokatolickiej w Trzciance, sygn. 49
Zgony	1872-1945	ADKK, Akta parafii rzymskokatolickiej w Trzciance, sygn. 50
Małżeństwa	1886-1944	ADKK, Akta parafii rzymskokatolickiej w Trzciance, sygn. 51
Chrzty	1893-1920	ADKK, Akta parafii rzymskokatolickiej w Trzciance, sygn. 52
Chrzty	1921-1945	ADKK, Akta parafii rzymskokatolickiej w Trzciance, sygn. 53

Źródło: ADKK, Inwentarz zespołu Akta parafii rzymskokatolickiej w Trzciance

brak miejsca na dalsze wpisy dotyczące małżeństw i zgonów w 1797 roku założono dla nich osobną księgę, a księgę rozpoczętą w 1754 roku kontynuowano, wpisując do niej same chrzty. Sytuacja taka trwała do 1829 roku, kiedy księga ta została zamknięta, a chrzty z lat 1829-1830 zaczęto zapisywać w założonej wcześniej księdze dla akt małżeństw i zgonów. W 1830 roku zamknięto i tę księgę, a od 1831 roku rozpoczęto prowadzenie 3 osobnych ksiąg: metryk chrztów, małżeństw i zgonów. Do 1830 roku istniał zatem w Trzciance system oparty na podziale jednej księgi na 3 części i wpisywaniu do niej jednocześnie 3 rodzajów metrykaliów. Księgi z tego okresu charakteryzują się sporą dowolnością w formułowaniu zapisów, są również częściowo niekompletne. Dopiero w 1830 roku wprowadzono system

polegający na uzupełnianiu drukowanego formularza zapisów metrykalnych⁵³. W sumie w latach 1730-1945 zapisano 11 katolickich ksiąg metrykalnych, w tym trzy jednocześnie dla metryk chrztów małżeństw i zgonów (1730-1830), cztery dla samych chrztów oraz po dwie dla samych małżeństw i zgonów (1831-1945). Do 2004 roku wszystkie te księgi przechowywane były w archiwum parafii pw. św. Jana Chrzciciela w Trzciance⁵⁴. Zgodnie z zarządzeniem biskupa ordynariusza diecezji koszalińsko-kołobrzeskiej Mariana Gołębiewskiego z 4 listopada 2003 roku wszystkie archiwalia znajdujące się w parafiach należących do tej diecezji wytworzone przed 1945 rokiem należało przekazać w obowiązkowy depozyt do archiwum diecezjalnego⁵⁵. W dniu 7 października 2004 roku parafia pw. św. Jana Chrzciciela w Trzciance przekazała swoje księgi metrykalne z lat 1730-1945 do Archiwum Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej w Koszalinie, gdzie znajdują się one do dziś (2020)⁵⁶.

Duplikaty

W wyniku I rozbioru Polski okręg nadnotecki wszedł w granice Prus, a 22 września 1772 roku pruskie wojska zajęły Trzciankę⁵⁷. Od 1794 roku księgi metrykalne zyskały w Prusach status dokumentów publicznych, a sporządzane z nich wyciągi mogły być wykorzystywane do celów świeckich. Powszechne prawo krajowe dla państw pruskich z 1794 roku (§500-§509) zobowiązywało proboszczów parafii katolickich i ewangelickich do sporządzania na koniec każdego roku kalendarzowego duplikatów ksiąg metrykalnych⁵⁸.

W czasach Księstwa Warszawskiego wprowadzono obowiązek prowadzenia państwowych ksiąg stanu cywilnego: urodzeń, małżeństw i zgonów, jednak funkcję urzędników stanu cywilnego pełnili najczęściej duchowni i w praktyce akta te stanowiły duplikaty ksiąg kościelnych. Porządek taki utrzymywał się w Prusach również po 1815 roku i trwał aż do 1874 roku, kiedy utworzono niezależne od

⁵³ M. Hlebionek, *Archiwum Parafii św. Jana Chrzciciela w Trzciance*, „Przegląd Zachodniopomorski”, XIII/ XLII (1998) z. 1, s. 165.

⁵⁴ W wydany w 1962 roku przez Katholisches Kirchenbuchamt und Archiv für Heimatvertriebene z Monachium opracowaniu na temat metrykaliów katolickich prowincji kościelnych na wschód od Odry i Nysy według stanu na 8 maja 1945 roku błędnie podano, że najstarszymi zachowanymi księgami metrykalnymi parafii katolickiej w Trzciance są: księga chrztów od 1831 roku, księga małżeństw z lat 1886-1944 i księga zgonów od 1872 roku. Zob. *Handbuch über die Kirchenbücher in der Ostdeutschen Kirchenprovinz östlich der Oder und Neiße und dem Bistum Danzig*, red. J. Kaps, München 1962, s. 134.

⁵⁵ *Zarządzenie w sprawie gromadzenia zbiorów Archiwum Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej*, „Koszalińsko-Kołobrzeskie Wiadomości Diecezjalne”, 10-12 (2003) s. 37-38.

⁵⁶ Archiwum parafii pw. św. Jana Chrzciciela w Trzciance (dalej: APTJCh), *Spis zdawczo-odbiorczy materiałów archiwalnych z parafii w Trzciance przekazanych do Archiwum Diecezjalnego w Koszalinie z 4 października 2004 roku*.

⁵⁷ J. Dolata, *Trzcianka w latach 1772-1815*, w: J. Dolata, E. Gajda, H. Rogacki, *Trzcianka. Zarys dziejów*, t. 1, Poznań 1994, s. 60.

⁵⁸ *Allgemeines Landesrecht für die Preußischen Staaten*, t. IV, Berlin 1794, s. 789-790.

duchowieństwa urzędy stanu cywilnego, a ich kierownikami mianowano wójtów i burmistrzów⁵⁹.

Dla Trzcianki duplikaty katolickich ksiąg metrykalnych zachowały się tylko fragmentarycznie w Archiwum Państwowym w Poznaniu oraz w jego oddziale w Pile⁶⁰. Te przechowywane w Archiwum Państwowym w Pile zostały tam przekazane w sierpniu 2006 roku z Sądu Rejonowego w Trzciancie. Kopie cyfrowe części duplikatów przechowywanych zarówno w Poznaniu, jak i w Pile dostępne są w serwisie internetowym Szukaj w Archiwach⁶¹.

Tab. 3. Wykaz zachowanych duplikatów ksiąg metrykalnych parafii katolickiej w Trzciancie

Rodzaj	Lata	Miejsce przechowywania
1	2	3
Zgony	1815-1816	APP, Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej Czarnków i parafii różnych wyznań pow. czarnkowskiego, sygn. 3266/0/2
Chrzty Małżeństwa	1818	APPiła, Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej Trzcianka, sygn. 894/1
Chrzty Zgony	1819	APPiła, Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej Trzcianka, sygn. 894/2
Chrzty Małżeństwa Zgony	1820-1821	APPiła, Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej Trzcianka, sygn. 894/3
Zgony	1851-1861	APP, Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej Czarnków i parafii różnych wyznań pow. czarnkowskiego, sygn. 3266/0/49

⁵⁹ A. Hamryszczak, *Materiały do badań genealogicznych w zasobach Instytutu Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych KUL w Lublinie*, „Rocznik Lubelskiego Towarzystwa Genealogicznego”, 1 (2009) s. 112-113.

⁶⁰ *Księgi metrykalne i stanu cywilnego w archiwach państwowych w Polsce*, opr. A. Laszuk, Warszawa 2003, s. 406.

⁶¹ APP, Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej Czarnków i parafii różnych wyznań pow. czarnkowskiego, sygn. 3266/0: https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/zespol?p_p_id=Zespol&p_p_lifecycle=1&p_p_state=normal&p_p_mode=view&_Zespol_javax.portlet.action=zmienWidok&_Zespol_nameofjsp=jednostki&_Zespol_id_zespolu=18759 (dostęp: 1.05.2020); APPiła, Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej Trzcianka, sygn. 894: https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/zespol?p_p_id=Zespol&p_p_lifecycle=1&p_p_state=normal&p_p_mode=view&_Zespol_javax.portlet.action=zmienWidok&_Zespol_nameofjsp=jednostki&_Zespol_id_zespolu=23718 (dostęp: 1.05.2020).

1	2	3
Chrzty Małżeństwa Zgony	1858	APP, Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej Czarnków i parafii różnych wyznań pow. czarnkowskiego, sygn. 3266/0/45
Zgony	1864	APP, Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej Czarnków i parafii różnych wyznań pow. czarnkowskiego, sygn. 3266/0/53
Zgony	1868	APP, Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej Czarnków i parafii różnych wyznań pow. czarnkowskiego, sygn. 3266/0/57
Zgony	1872-1874	APP, Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej Czarnków i parafii różnych wyznań pow. czarnkowskiego, sygn. 3266/0/63

Źródło: APP, Inwentarz zespołu Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej Czarnków i parafii różnych wyznań pow. czarnkowskiego; APPiła, Inwentarz zespołu Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej Trzcianka

Zakończenie

Kwerenda przeprowadzona przez autora w archiwach państwowych i kościelnych rzuciła nowe światło na historię parafii pw. św. Jana Chrzciciela w Trzciance oraz jej metrykaliów. Dała również okazję do skorygowania niektórych nieprawdziwych tez i niedokładnych podań. W wyniku poszukiwań w aktach wizytacji parafii katolickiej udało się ustalić, od kiedy i w jakiej formie prowadzono jej księgi metrykalne w okresie staropolskim. Informacje te nie były nigdy dotąd publikowane.

Księgi metrykalne stanowią bezcenne źródło nie tylko do poszukiwań genealogicznych, lecz także do badań regionalistycznych. Zawarte w nich informacje pozwalają uzupełnić naszą dotychczasową wiedzę na temat dziejów Trzcianki i okolicznych miejscowości. W dalszych badaniach należałoby wykorzystać dane zawarte w metrykaliach do przeprowadzenia analizy przemian społecznych i sytuacji demograficznej na terenie parafii. Postulatem badawczym pozostaje również opracowanie obszernej monografii parafii na podstawie najnowszych ustaleń, z uwzględnieniem nieznanych dotychczas źródeł historycznych.

REFERENCES / BIBLIOGRAFIA

Źródła archiwalne

Archiwum Archidiecezjalne w Poznaniu (AAP)

Biskupi poznańscy – Acta episcopalia

sygn. AE XXV, Jan Trach Gniński. Akta działalności administratora diecezji absente episcopo i sade vacante 1619-1621, 1624.

Biskupi poznańscy – Acta visitationum

- sygn. AV 07, Wizytacja archidiaconatu poznańskiego przez Świętosława Strzałkowskiego 1628-1629.
- sygn. AV 10, Wizytacja archidiaconatu pszczewskiego przez Jana Braneckiego administratora diecezji i jego delegata Andrzeja Swinarskiego oraz dekanatów obornickiego i czarnkowskiego przez Feliksa Mietlickiego, kanonika katedralnego 1640-1641.
- sygn. AV 14, Wizytacja dekanatu czarnkowskiego przez Wojciecha Dobrzelewskiego, archidiakona poznańskiego 1663.
- sygn. AV 18, Wizytacja archidiaconatu przez Mikołaja Zalasowskiego 1695-1696.
- sygn. AV 19, Wizytacja wielkopolskiej części diecezji przez biskupa Krzysztofa Antoniego Szembeka 1718-1719.
- sygn. AV 20, Wizytacja archidiaconatu poznańskiego przez Franciszka Libowicza 1726-1728.
- sygn. AV 26, Wizytacja dekanatu czarnkowskiego i wałeckiego przez biskupa sufragana Józefa Tadeusza Kierskiego, kustosa wikariusza generalnego i oficjała poznańskiego 1738.

Konsystorz Generalny w Poznaniu – Acta causarum

- sygn. AC 138, Akta konsystorskie Gaspara Hapa, sufragana poznańskiego, kanclerza i audytora generalnego, Marcina Moręskiego, wikariusza generalnego i oficjała, Jakuba Wierzbęty Doruchowskiego, kanclerza i audytora generalnego poznańskiego 1619-1621.
- sygn. AC 146, Akta wikariusza generalnego i oficjała poznańskiego, dotyczące administratora, diecezji sede vacante Jana z Zalesia Baykowskiego, sufragana poznańskiego 1635-1639.

Archiwum Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej w Koszalinie (ADKK)**Akta parafii rzymskokatolickiej w Trzciance**

- sygn. 43, Księga chrztów, małżeństw i zgonów 1730-1753.
- sygn. 44, Księga chrztów 1754-1829, małżeństw 1754-1797 i zgonów 1754-1797.
- sygn. 45, Księga chrztów 1829-1839, małżeństw 1797-1830 i zgonów 1797-1830.
- sygn. 46, Księga chrztów 1831-1863.
- sygn. 47, Księga małżeństw 1831-1885.
- sygn. 48, Księga zgonów 1831-1872.
- sygn. 49, Księga chrztów 1863-1893.
- sygn. 50, Księga zgonów 1872-1945.
- sygn. 51, Księga małżeństw 1886-1944.
- sygn. 52, Księga chrztów 1893-1920.
- sygn. 53, Księga chrztów 1921-1945.

Archiwum Państwowe w Poznaniu (APP)**Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej Czarnków i parafii różnych wyznań pow. czarnkowskiego**

- sygn. 3266/0/2, Listy zmarłych 1815-1816.
- sygn. 3266/0/45, Księgi urodzeń, małżeństw, zgonów parafii katolickich i gmin ewangelickich z terenu powiatu czarnkowskiego 1858.
- sygn. 3266/0/49, Listy zmarłych parafii katolickich i gmin ewangelickich z terenu powiatu czarnkowskiego 1851-1861.

sygn. 3266/0/53, Listy zmarłych parafii katolickich i gmin ewangelickich z terenu powiatu czarnkowskiego 1864.

sygn. 3266/0/57, Listy zmarłych parafii katolickich i gmin ewangelickich z terenu powiatu czarnkowskiego 1868.

sygn. 3266/0/63, Listy zmarłych 1872-1874.

Archiwum Państwowe w Poznaniu Oddział w Pile (APPiła)

Akta miasta Trzcianki

sygn. 15/715, Anlegung von Begräbnisplätzen und Kommunalfriedhof 1931-1944.

Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej w Trzciance

sygn. 894/1, Rejestr chrztów i małżeństw 1818.

sygn. 894/2, Rejestr chrztów i zgonów 1819.

sygn. 894/3, Rejestr chrztów, małżeństw i zgonów 1820-1821.

Urząd Stanu Cywilnego Trzcianka – obwód miejski, sygn. 576.

Urząd Stanu Cywilnego Trzcianka – obwód wiejski, sygn. 577.

Archiwum Parafii pw. św. Jana Chrzciciela w Trzciance (APTJCh)

Spis zdawczo-odbiorczy materiałów archiwalnych z parafii w Trzciance przekazanych do

Archiwum Diecezjalnego w Koszalinie z 4 października 2004 r., bez sygnatury.

Źródła drukowane

Allgemeines Landesrecht für die Preußischen Staaten, t. IV, Berlin 1794.

Apostolische Administratur Schneidemühl 1927 [Schematismus], Schneidemühl 1927.

Freie Prälatur Schneidemühl 1932 [Schematismus], Schneidemühl 1932.

Freie Prälatur Schneidemühl 1936 [Schematismus], Schneidemühl 1936.

Freie Prälatur Schneidemühl 1940 [Schematismus], Schneidemühl 1940.

Kronika parafii pw. św. Jana Chrzciciela w Trzciance 1914-1918 spisana przez ówczesnego proboszcza – ks. Aloysiusa Buckska, opr. i tłum. Ł. Nowak, Trzcianka 2015.

Protokoły rewizyjne dóbr trzcianeckich z 1793 r., opr. i tłum. Ł. Nowak, Trzcianka 2018.

Trzcianka w przeszłości i obecnie. Rękopisy z 1912 r., opr. i tłum. Ł. Nowak, Trzcianka 2019.

Zarządzenie w sprawie gromadzenia zbiorów Archiwum Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej, „Koszalińsko-Kołobrzeskie Wiadomości Diecezjalne”, 10-12 (2003) s. 37-38.

Opracowania

Aust Joachim, *Die katholische Kirchengemeinde Schönlanke*, w: *Schönlanke an der Ostbahn*, red. E. Froese, Berlin 1930, s. 23-26.

Bamberger Moses Löb, *Die jüdische Gemeinde und ihre Einrichtungen*, w: *Schönlanke an der Ostbahn*, red. E. Froese, Berlin 1930, s. 26-27.

Bartel Walter, *Die evangelische Kirchengemeinde*, w: *Schönlanke an der Ostbahn*, red. E. Froese, Berlin 1930, s. 20-23.

Bąk Ludwik, *Ziemia Walecka w dobie reformacji i kontrreformacji w XVI-XVIII w.*, Piła 1999.

Birecki Piotr, *Z dziejów XIX-wiecznych kościołów Trzcianki i jej najbliższej okolicy*, „Kronika Ziemi Trzcianeckiej”, 7 (2017) s. 21-32.

Ceynowa Tadeusz, *Katolickie księgi metrykalne diecezji koszalińsko-kołobrzeskiej*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 113 (2020) s. 49-78.

- Ceynowa Tadeusz, *Trzcianka*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 19, red. E. Gigliewicz, Lublin 2013, kol. 1101-1102.
- Chojecki Dariusz, *Obraz statystyczno-administracyjny Trzcianki w 1873 roku, część I*, „Kronika Ziemi Trzcieńskiej”, 4 (2014) s. 43-64.
- Dacewicz Leonarda, *Struktura i treść notacji metrykalnych kościoła rzymsko-katolickiego w okresie zaboru rosyjskiego w diecezji wileńskiej*, „Studia Wschodniosłowiańskie”, 16 (2016) s. 365-384.
- Demian Johann, *Handbuch der neuen Geographie des Preußischen Staats*, Berlin 1818.
- Dolata Jan, *Trzcianka w latach 1772-1815*, w: J. Dolata, E. Gajda, H. Rogacki, *Trzcianka. Zarys dziejów*, t. 1, Poznań 1994, s. 63-76.
- Hammling Paul, *Zur Geschichte der katholischen Kirche im Netzekreise*, w: *Die Apostolische Administratur Schneidemühl*, red. F. Westpfahl, Schneidemühl 1928, s. 89-94.
- Hamryszczak Artur, *Materiały do badań genealogicznych w zasobach Instytutu Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych KUL w Lublinie*, „Rocznik Lubelskiego Towarzystwa Genealogicznego”, 1 (2009) s. 109-136.
- Handbuch über die Kirchenbücher in der Ostdeutschen Kirchenprovinz östlich der Oder und Neiße und dem Bistum Danzig*, red. J. Kaps, München 1962.
- Hlebionek Marcin, *Archiwum Parafii św. Jana Chrzciciela w Trzciance*, „Przegląd Zachodniopomorski”, XIII/XLII (1998) z. 1, s. 161-169.
- Hlebionek Marcin, „*Documenta ecclesiae parochialis Trzciankensis*” w inwentarzu parafii z 1798 roku, w: *Pamiętnik I Ogólnopolskiego Zjazdu Studentów Archiwistyki*, red. W. Chorażyczewski, R. Degen, Toruń 1998, s. 75-81.
- Hlebionek Marcin, *Pejzaż epigraficzny Trzcianki*, w: tegoż, *Studia z dziejów Trzcianki i Ziemi Trzcieńskiej*, Trzcianka 2005, s. 24-66.
- Hlebionek Marcin, *Przywilej lokacyjny miasta Trzcianki*, Trzcianka 2006.
- Hlebionek Marcin, *Roźdróżka – Trzciana Łąka. Jeszcze o początkach Trzcianki*, w: tegoż, *Studia z dziejów Trzcianki i Ziemi Trzcieńskiej*, Trzcianka 2005, s. 6-16.
- Hlebionek Marcin, *Z dziejów parafii w Trzciance*, Trzcianka 1995.
- Hlebionek Marcin, *Źródła do dziejów parafii w Trzciance*, Trzcianka 1996.
- Just Friedrich, *Dreihundert Jahre Posener Schulzendorf. Geschichte des Dorfes Neudorf bei Schönlanke* (Kr. Czarnikau), Bromberg 1918.
- Kędzelski Mieczysław, *Ludność północno-zachodniej Wielkopolski w XVIII w.*, „Studia i Materiały do Dziejów Wielkopolski i Pomorza”, 36 (1991) s. 27-56.
- Księgi metrykalne i stanu cywilnego w archiwach państwowych w Polsce*, opr. A. Laszuk, Warszawa 2003.
- Kumor Bolesław, *Ustrój i organizacja Kościoła polskiego w okresie niewoli narodowej (1772-1918)*, Kraków 1980.
- Łukaszewicz Józef, *Krótki opis historyczny kościołów parochialnych, kościółków, kaplic, klasztorów, szkółek parochialnych, szpitali i innych zakładów dobroczynnych w dawnej diecezji poznańskiej*, t. 1, Poznań 1858.
- Nowacki Józef, *Archidiecezja poznańska w jej granicach historycznych i jej ustrój*, t. 2, Poznań 1964.
- Nowak Łukasz, *Trzcieńskie konflagracje, czyli o pożarach folwarku, wsi i miasta Trzcianka (Trzcianka/Schönlanke) w XVIII w.*, „Kronika Ziemi Trzcieńskiej”, 9 (2019) s. 39-47.
- Schulz Carl, *Merktafeln zur Geschichte des Netzekreises und der Stadt Schönlanke*, Schönlanke-Kreuz 1930.
- Volkman Wilhelm, *Die Kirchenbücher der katholischen Pfarreien in der früheren Provinz Grenzmark Posen-Westpreußen*, Schneidemühl 1939.

Netografia

Szukaj w Archiwach, <https://www.szukajwarchiwach.gov.pl> (kopie cyfrowe akt metrykalnych po wpisaniu hasła: Trzcianka, dostęp: 1.05.2020).

Wirtualne Muzeum Trzcianki, *Opis szkód wyrządzonych miejscowości przez pożar w 1717 r.*, <https://wirtualnemuzeumtrzcianki.trz.pl/content/opis-szkod-wyrzadzonych-miejscowosci-przez-pozar-w-1717r> (dostęp: 1.03.2020).

PARAFIA PW. ŚW. JANA CHRZCICIELA W TRZCIANCE I JEJ KSIĘGI METRYKALNE DO 1945 ROKU

Streszczenie

Artykuł znacznie poszerza dotychczasowy stan wiedzy na temat dziejów parafii pw. św. Jana Chrzciciela w Trzciance przed 1945 rokiem. Ustalono, że z pewnością istniała ona już na początku XVII wieku, a możliwe, że powstała jeszcze w XVI wieku. Do drugiej połowy XVIII wieku funkcjonowała jako parafia pw. Trójcy Świętej, następnie zmieniono jej wezwanie na obecne. Przez ponad trzy wieki kościoły i zabudowania parafialne kilkakrotnie zostały zniszczone w wyniku pożaru i odbudowane. Pierwsze dwie świątynie (sprzed 1628 i 1717 roku) były drewniane, dwie kolejne (1835 i 1917 rok) murowane. Parafia wielokrotnie zmieniała również państwową i kościelną przynależność administracyjną. Najstarsze zachowane księgi parafialne pochodzą z 1730 roku i są przechowywane w Archiwum Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej w Koszalinie. Dzięki kwerendzie XVII- i XVIII-wiecznych akt wizytacji parafialnych w Archiwum Archidiecezjalnym w Poznaniu częściowo udało się odtworzyć informacje na temat niezachowanych ksiąg parafialnych, które mogły spłonąć w pożarze plebanii w Trzciance w 1730 roku. Kwerenda w archiwach państwowych pozwoliła także na ustalenie miejsc przechowywania duplikatów trzciańskich ksiąg metrykalnych pochodzących z XIX wieku.

Słowa kluczowe: księgi metrykalne; Kościół katolicki; Trzcianka; Wielkopolska